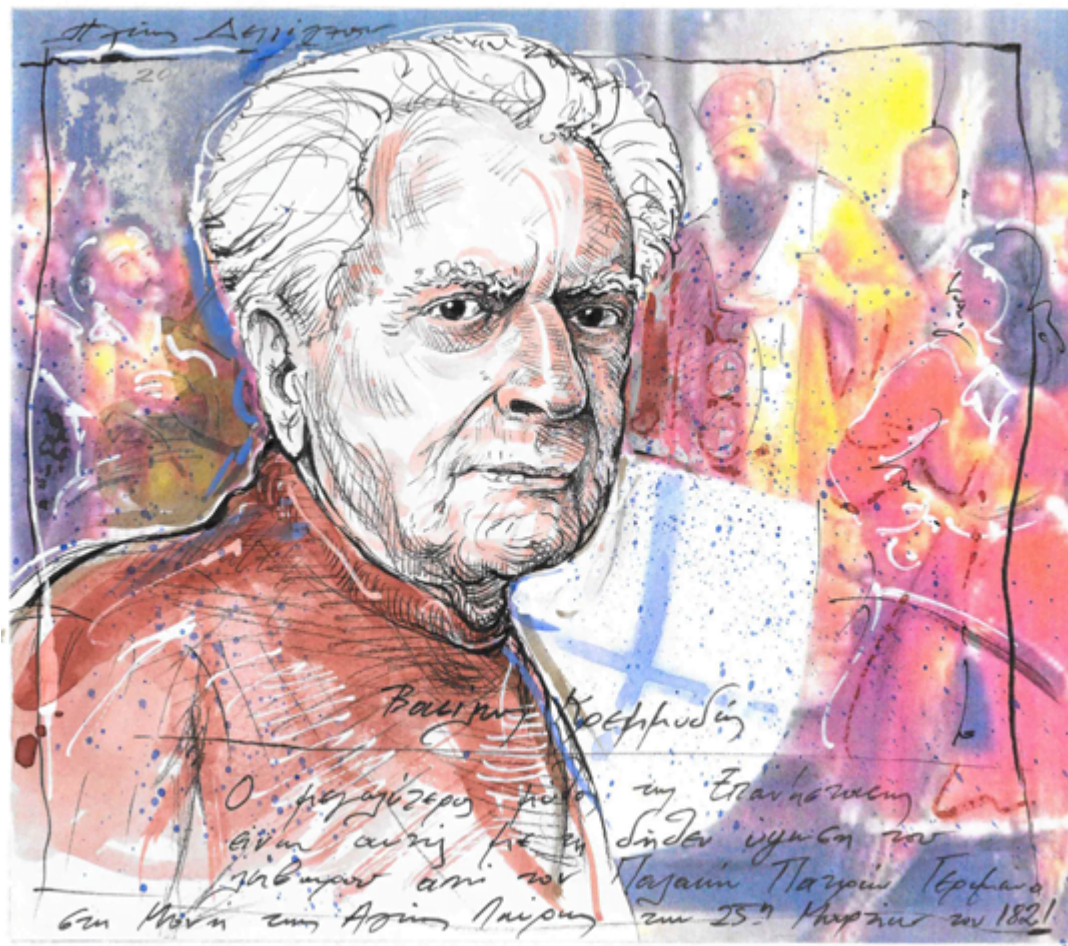

Ο Βασίλης Κρεμμυδάς καταρρίπτει έναν-έναν τους μύθους του 1821 (κι όχι μόνο το Κρυφό Σχολειό)

written by Piera Del Bando | 25.03.2023

«Αντίθετα με ό,τι διδασκόμασταν στο σχολείο, η Ιστορία δεν είναι κάτι στατικό και μονολιθικό, ούτε «θέσφατο». Αλλάζει, εξελίσσεται, αναθεωρείται και προσαρμόζεται στα νέα δεδομένα που αποκαλύπτει η επιστημονική έρευνα.

Γι' αυτό κι έχουν πάντα ενδιαφέρον οι ιστορικές εκδόσεις, γι' αυτό δεν βαριέσαι ποτέ να μελετάς εποχές κι ανθρώπους, ακόμα κι αν έχεις διαβάσει ήδη τόσα και τόσα σχετικά» γράφει ο θοδωρής Αντωνόπουλος σε μία παλαιότερη συνέντευξή του με τον διακεκριμένο πανεπιστημιακό Βασίλη Κρεμμύδα, ο οποίος πέθανε τον Νοέμβριο του 2017.

Στην εν λόγω συνέντευξη που είχε δημοσιευτεί, επίσης, Νοέμβριο αλλά το 2016, οι δυο τους είχαν μιλήσει για τις ιστορίες που γράφονται σαν παραμύθια και αντιστρόφως, για τα οικονομικά, κοινωνικά και πολιτιστικά αίτια της Επανάστασης υπό το φως σύγχρονων μαρτυριών, τον εγχώριο και διεθνή της αντίκτυπο, την παράλληλη με αυτήν διαπάλη συντήρησης και νεωτερικότητας, τις εμφύλιες συγκρούσεις, τον ρόλο των δανείων –εσωτερικών κι εξωτερικών–, και άλλα πολλά που

μπορείτε να διαβάσετε παρακάτω:

– Τι παραπάνω προσθέτει το βιβλίο σας στην ιστοριογραφία για το '21;

Ως ιστορικός της Τουρκοκρατίας, συνεχίζω να αναζητώ εδώ τις κοινωνικές και οικονομικές αλλαγές που οδήγησαν στην Επανάσταση και να εμβαθύνω στις αιτίες που την προκάλεσαν. Χάρη στους Ναπολεόντειους Πολέμους και τις ανάγκες ανεφοδιασμού των εμπόλεμων ευρωπαϊκών χωρών από «ουδέτερα» πλοία, η ναυτιλία, το εμπόριο και τα συναφή επαγγέλματα γνώρισαν πρωτοφανή ανάπτυξη, δημιουργώντας νέα δεδομένα στην παραγωγή.

Στα χέρια των υπόδουλων Ελλήνων βρέθηκε ξαφνικά πολύ χρήμα – είναι χαρακτηριστική π.χ. η περίπτωση του ζάπλουτου Πελοποννήσιου τραπεζίτη και τοκογλύφου Νικολή Ταμπακόπουλου από τη Βυτίνα που μέσα σε πέντε χρόνια, παραμονές του '21, ήταν σε θέση να δανείσει περί τα 2 εκατ. γρόσια, ποσό ασύλληπτο ακόμα και για τα τωρινά δεδομένα, αφού αρκούσε για να ναυλώσει δεκατρία καράβια! Μπορούσε, μάλιστα, να συντηρεί μέχρι εκατό πολεμιστές, έναν μικρό στρατό δηλαδή.

Πολλά ήταν τα πλούτη που είχαν αποκομίσει οι εφοπλιστές αλλά και οι Έλληνες έμποροι των παροικιών. «Λεφτά υπήρχαν» που θα λέγαμε σήμερα, και μάλιστα άφθονα! Αυτή είναι η πρώτη «αποκάλυψη» του βιβλίου. Η άλλη είναι ότι στη διάρκεια της Επανάστασης διεξαγόταν μια συνεχής, αδυσώπητη πάλη ανάμεσα στην παράδοση και στη νεωτερικότητα, σύγκρουση που υπέβοσκε ήδη από πριν κι εκδηλώθηκε τόσο με τους πρώτους εμφυλίους του 1824-25 όσο και επί Καποδίστρια, οπότε η νεωτερικότητα κινδύνεψε περισσότερο.

– Γιατί το λέτε αυτό; Δεν ήταν ο Καποδίστριας εκσυγχρονιστής;

Ήταν ένας συντηρητικός πολιτικός, οπαδός της «πεφωτισμένης δεσποτείας». Ήθελε να κυβερνά μόνος, δεν δεχόταν συμβουλές και υποδείξεις, ούτε καν από τους έμπιστούς του. Αποξενώθηκε έτσι τόσο από τον λαό όσο και από την ηγεσία της Επανάστασης. Το πολίτευμα που θα ταίριαζε σε ένα νέο και μοντέρνο, δηλαδή εθνικό, ανεξάρτητο κράτος, όπως η Ελλάδα, ήταν η αντιπροσωπευτική δημοκρατία, με Σύνταγμα, Βουλή, εκλογές κ.λπ., πράγματα που απεχθανόταν ο Καποδίστριας. Πρέσβευε, μάλλον, απολυταρχικά ιδεώδη, σε αντίθεση με τα νεωτερικά που εκπροσωπούσε η αστική τάξη της εποχής (κυρίως οι νησιώτες) αλλά και η μετεπαναστατική ελληνική κοινωνία συνολικά, οπότε η σύγκρουση ήταν αναπόφευκτη.

– Ήταν τόσο απόλυτοι αυτοί οι διαχωρισμοί ανάμεσα σε νεωτερικότητα και συντήρηση;

Όχι, βέβαια. Π.χ. ο Μακρυγιάννης, πριν από το '21, ασχολούνταν για μια επταετία με το εμπόριο, δίχως αυτό να τον κάνει νεωτεριστή – απεναντίας. Ήταν λίγο θολά τα όρια, μπορούμε ωστόσο να πούμε γενικά ότι η νεωτερικότητα είχε «κατακτήσει» τη διανόηση, την αστική τάξη και τη ναυτιλία.

– Έχει διατυπωθεί η άποψη ότι η Τουρκοκρατία δεν ήταν πάντα τόσο δεσποτική και καταπιεστική, ότι υπήρχαν ελευθερίες, προνόμια κ.λπ.

Υπήρχαν, πράγματι, κάποιες προνομιούχες κοινότητες, η μόρφωση ήταν ελεύθερη, οι εμπορικές δραστηριότητες, η πίστη επίσης. Οι Οθωμανοί κατακτητές απαιτούσαν πολύ συγκεκριμένα πράγματα: να γεμίζουν τα κρατικά ταμεία με χρήμα. Τα άλλα δεν τους ένοιαζαν. Αναμφίβολα, όμως, ήταν ένα πολύ σκληρό καθεστώς για τους υπόδουλους. Δικαιώματα δεν είχαν, η φορολογία ήταν βαριά, οι αυθαιρεσίες και οι βαρβαρότητες της εξουσίας ήταν συχνές. Η ελληνική ήταν ουσιαστικά μια ευρωπαϊκή επανάσταση, άλλαξε το status quo στην Ανατολική Μεσόγειο, την ως τότε πολιτική της Ιεράς Συμμαχίας και το δόγμα περί ακεραιότητας της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας.

– «Κρυφά σχολειά» δεν υπήρξαν πάντως, αυτό έχει πια καταρριφθεί ιστορικά.

Ακριβώς. Εκείνο που υπήρξε σε κάποια μοναστήρια ήταν «σπουδαστήρια», όπου οι εγγράμματοι μοναχοί δίδασκαν γραφή κι ανάγνωση στους νεότερους, μαζί με τη Βίβλο. Δεν επρόκειτο, βέβαια, για κάποια κρυφή ή παράνομη δραστηριότητα, χρησιμοποιήθηκε όμως κατά κόρον ο μύθος αυτός μέχρι και τις μέρες μας – φαντασθείτε ότι το θεωρούμενο «κρυφό σχολειό» στη Μονή Πεντέλης κατασκευάστηκε το '60 και αναπαλαιώθηκε καταλλήλως, μουτζούρωσαν τους τοίχους για να φαίνεται καπνισμένο από τα κεριά κ.λπ.!

– Και δεν είναι, βέβαια, ο μόνος μύθος της Επανάστασης αυτός... Εσείς ποιον θεωρείτε τον μεγαλύτερο;

Θα έλεγα αυτόν με τη δήθεν ύψωση του λάβαρου από τον Παλαιών Πατρών Γερμανό στη Μονή της Αγίας Λαύρας την 25η Μαρτίου του 1821, όπου τάχα ορκίστηκαν οι αγωνιστές. Η Επανάσταση στην Πελοπόννησο δεν ξεκίνησε καν την ημερομηνία εκείνη, αλλά λίγο νωρίτερα. Ο ίδιος ο Γερμανός, άλλωστε, στα απομνημονεύματά του αναφέρει ότι την ημέρα εκείνη βρισκόταν σε άλλο χωριό. Το λάβαρο το ύψωσε, πράγματι, αλλά αυτό έγινε λίγες μέρες αργότερα, στην Πάτρα. Ο θρύλος της Λαύρας εντασσόταν στις μεταγενέστερες προσπάθειες να συνδεθεί η θρησκευτική με τη νεοαναδυόμενη εθνική ταυτότητα.

– Μια άλλη «αιρετική» άποψη λέει πως αν οι Έλληνες δεν «βιάζονταν» να επαναστατήσουν, θα κατακτούσαν την Οθωμανική Αυτοκρατορία οικονομικά, χάρη στον ιδιαίτερο δυναμισμό τους σε αυτό τον τομέα.

Υπερβολές. Υπήρξε, πράγματι, προεπαναστατικά μια μεγάλη οικονομική άνθηση, η οποία όμως ανακόπηκε με τη λήξη των Ναπολεόντειων Πολέμων. Τα ευρωπαϊκά πλοία επέστρεψαν στις θάλασσες, εκτοπίζοντας τα ελληνικά, εμπόριο και συναλλαγές έπεσαν κατακόρυφα, επήλθε ανεργία, ύφεση και κρίση όχι μόνο στον ναυτιλιακό/εμπορικό τομέα αλλά και σε όλα τα εξαρτώμενα από αυτόν επαγγέλματα, από τον ναυπηγό, τον ξυλουργό και τον βιοτέχνη μέχρι τον βυρσοδέψη, τον μπακάλη και τον χαμάλη του λιμανιού.

Οι νέες κοινωνικές τάξεις που είχαν δημιουργήσει οι εξελίξεις έμεναν

«ξεκρέμαστες», αφού δεν προστατεύονταν από το κράτος. Υπήρχαν, επιπλέον, μεγάλα χρηματικά κεφάλαια που παρέμεναν ανενεργά – κοντά στα άλλα, η Επανάσταση φάνταζε ιδεώδης λύση τόσο για τις επενδύσεις όσο και για την ανεργία!

– Οπότε, τα αίτια του ξεσηκωμού ήταν σε μεγάλο βαθμό οικονομικά;

Καταρχάς, όχι. Η οικονομική κρίση της εποχής ήταν απλώς ο καταλύτης που τον επέσπευσε. Ούτε η διαφορετική πίστη ήταν η κύρια αιτία του – άλλωστε το Πατριαρχείο τον είχε καταδικάσει. Η νεοσύστατη έννοια του έθνους ήταν που διαφοροποιούσε βασικά τον υπόδουλο από τον κατακτητή. Μεγάλο ρόλο έπαιξαν, επίσης, η παιδεία και η οικονομική άνεση (ιδίως στις παροικίες) μια τάξης εύρωστης και ανοιχτής στα μηνύματα του Διαφωτισμού. Η Φιλική Εταιρεία εργαζόταν ήδη στην κατεύθυνση της ίδρυσης ενός ανεξάρτητου αστικού ελληνικού κράτους.

– Είχε, τελικά, ταξικό χαρακτήρα το '21, όπως πρότειναν κάποιοι ιστορικοί;

Με την έννοια ενός προλεταριάτου που εξεγείρεται, σίγουρα όχι. Δεν προκύπτει από πουθενά αυτό, ήταν μυθεύματα του ΚΚΕ και συγγραφέων όπως ο Γιάννης Κορδάτος. Τον πιστέψαμε πολύ τον Κορδάτο στα νιάτα μας, τραφήκαμε με αυτόν, αλλά δεν ήταν καν ιστορικός ο άνθρωπος, δεν είχε κάνει καμία σοβαρή έρευνα. Μέχρι ανύπαρκτες κοινωνικές τάξεις εφηύρε για να στηρίξει τους ισχυρισμούς του. Αφήστε, ειδικά από τα τέλη του 19ου αιώνα και μετά συνθλιβήκαμε οι ιστορικοί από τα δύο μεγάλα λιθάρια των μύθων, το ένα της Δεξιάς και της συντήρησης, το άλλο της Αριστεράς...

– Τα λεγόμενα θαλασσοδάνεια της Αγγλίας τι ρόλο έπαιξαν;

Περισσότερο συμβολικό, παρά ουσιαστικό. Ουσιαστικά, τα «προκάλεσε» η εξωτερική πολιτική των επαναστατημένων που έσπευσαν να ζητήσουν δάνεια απ' όλες τις τότε Μεγάλες Δυνάμεις, ώστε να αποσπάσουν μια έμμεση, έστω, αναγνώριση και να διεθνοποιηθεί το ελληνικό ζήτημα.

Ήδη, η Αγγλία το 1823 είχε αναγνωρίσει τα ελληνικά πλοία που έπλεαν στο Ιόνιο, το οποίο τότε διαφέντευε, ως πλοία εμπόλεμου έθνους, ενέργεια που, μαζί με τη σύναψη του πρώτου δανείου έναν χρόνο αργότερα, νομιμοποιούσε de facto την εξέγερση. Η Ρωσία, ως ανταγωνίστρια δύναμη, πρότεινε την ίδια εποχή τη δημιουργία τριών αυτόνομων, φόρου υποτελών ελληνικών κρατιδίων στον Σουλτάνο.

Ενώ, λοιπόν, ήταν μικρό το οικονομικό όφελος εκείνων των δανείων, αφού κιόλας μεγάλο μέρος τους «φαγώθηκε» στην πορεία, το πολιτικό και διπλωματικό τους αντίκρισμα ήταν μεγάλο. Γαλλική εφημερίδα της εποχής προεξοφλούσε ότι εφόσον οι Άγγλοι δάνεισαν την Ελλάδα, αυτή επρόκειτο σίγουρα να απελευθερωθεί.

Ναι, ήταν μιας μορφής εξάρτηση από την Αγγλία, αλλά ήταν οι ίδιοι οι ηγέτες των επαναστατών –ο Κολοκοτρώνης ανάμεσά τους– που το 1825, σε κρίσιμη φάση του αγώνα, με τον Ιμπραήμ να αλωνίζει στην Πελοπόννησο και να πολιορκεί ασφυκτικά το Μεσολόγγι, υπέγραψαν έκκληση να αναλάβει η Αγγλία την Ελλάδα υπό την προστασία της.

– Γράφετε κάπου ότι στη διάρκεια των δύο εμφυλίων της Επανάστασης οι αντίπαλοι δεν επεδίωκαν την εξολόθρευση αλλά τον προσεταιρισμό του αντιπάλου.

Ακριβώς. Επρόκειτο, ουσιαστικά, για κατ' ευφημισμόν εμφυλίους, αφού αντικείμενο της φιλονικίας ήταν το μοίρασμα της εξουσίας και στόχος η ένταξη του ενός στρατοπέδου στο άλλο – αμφότερες οι πλευρές γνώριζαν ότι δεν τις συνέφερε η αλληλοεξόντωση, αφού άλλος ήταν ο κοινός εχθρός, οπότε προσπάθησαν να την αποφύγουν, δόθηκε γενική αμνηστία στους ηττημένους κ.λπ.

– Είχαν, πράγματι, υποτιμήσει τον ελληνικό ξεσηκωμό οι Οθωμανοί;

Ναι, κι αυτό ήταν το μεγάλο τους λάθος. Υποτίμησαν όχι μόνο τον ξεσηκωμό, που θεώρησαν αρχικά μια ακόμα επαρχιακή εξέγερση, αλλά και το ευρωπαϊκό ενδιαφέρον γι' αυτόν. Δεν είχαν, επίσης, υπολογίσει τη δύναμη των Ελλήνων στη θάλασσα, μια πλευρά του Αγώνα που δεν έχει προβληθεί όσο της αξίζει.

Έπειτα, μια μεγάλη, μακρινή εκστρατεία όπως εκείνη του Δράμαλη, σε εδάφη δύσβατα και με τον αντίπαλο να αποφεύγει να συγκρουστεί ευθέως αλλά να επιδίδεται σε ανταρτοπόλεμο, είχε πολύ υψηλό οικονομικό κόστος (το ίδιο και οι μετακινήσεις του οθωμανικού στόλου).

Όταν η στρατιά του Δράμαλη καταστράφηκε, ο Σουλτάνος δυσκολευόταν να οργανώσει μια άλλη, αντίστοιχου μεγέθους, και τότε προσέφυγε στον Ιμπραήμ.

– Ήταν όντως προχωρημένα για την εποχή τους τα πρώτα ελληνικά Συντάγματα;

Μπορώ να σας πω ότι ήταν πιο φιλελεύθερα και δημοκρατικά και από τα γαλλικά, δίχως να τα αντιγράφουν. Χρειάστηκε, βέβαια, να φτάσουμε στα 1843 ώστε να ικανοποιηθεί το επαναστατικό αίτημα όσον αφορά την καθιέρωση Συντάγματος και αντιπροσωπευτικής δημοκρατίας.

– Ποιες προσωπικότητες του Αγώνα θα ξεχωρίζατε περισσότερο;

Τον Θεόδωρο Κολοκοτρώνη από τους στρατιωτικούς και τον, συχνά παρεξηγημένο, Αλέξανδρο Μαυροκορδάτο από τους πολιτικούς. Ο πρώτος διέθετε σπουδαίες στρατηγικές ικανότητες και ο δεύτερος ένα σοβαρό, εκσυγχρονιστικό πολιτικό όραμα.

–Πόσο σημαντική ήταν η συμμετοχή των Αρβανιτών στην Επανάσταση;

Πολύ. Αρβανίτες ήταν πολλοί οπλαρχηγοί αλλά και καπεταναίοι των νησιών. Φυσικά, και των Σουλιωτών η συμμετοχή ήταν σημαντική. Όμως, παρά την αλβανική τους καταγωγή, ήταν ενσωματωμένοι από αιώνες, διέθεταν πίστη χριστιανική κι ελληνική εθνική συνείδηση, ακόμα κι αν κάποιοι δεν μιλούσαν καν καλά ελληνικά.

Η Ιστορία, δυστυχώς, δεν διδάσκει, αγαπητέ. Μας βοηθά μεν να διευρύνουμε την αντίληψή μας, όμως τα λάθη του παρελθόντος είμαστε καταδικασμένοι να τα

επαναλάβουμε γιατί και οι άνθρωποι είμαστε αδιόρθωτοι, που λένε, αλλά και οι καταστάσεις αλλάζουν διαρκώς.

– Εκτός από τα ιστορικά σας πονήματα, τα τελευταία χρόνια γράφετε και παιδικά παραμύθια...

Ιστορίες είναι, ξέρετε, και τα παραμύθια, προτιμότερα πάντως από τα παραμύθια που παρουσιάζονται σαν πραγματικές ιστορίες! Ξεκίνησα να γράφω περισσότερο ως διασκέδαση. Ήθελα να δείξω στον εγγονό μου πώς φτιάχνονται τα ιστοφόρα, να τον πάω ένα νοητό ταξίδι...

Όταν διάβασε το πρώτο μου παραμύθι ο εκδότης, μου γύρεψε άλλα τέσσερα, του είπα αποκλείεται, εν τέλει όμως συμφώνησα, γιατί είναι κι ένας θαυμάσιος τρόπος να διδάσκεις Ιστορία σε μικρά παιδιά.

– Νοσταλγείτε καθόλου τα χρόνια που διδάσκατε;

Ναι, συχνά, περισσότερο δε τα χρόνια που δίδασκα στη Μέση Εκπαίδευση, γιατί διαφέρει και η επικοινωνία που έχεις με τους μαθητές.

Στο πανεπιστήμιο έχεις πια να κάνεις με ενήλικες. Μάλιστα, πάντα μιλούσα στους φοιτητές μου στον πληθυντικό, γιατί τους θεωρούσα ώριμους και ισότιμους πλέον πολίτες.

Info: Βασίλης Κρεμμυδάς, «Η Ελληνική Επανάσταση του 1821 – Τεκμήρια, αναψηλαφήσεις, ερμηνείες», εκδόσεις Gutenberg